

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ทำการวิจัยโดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งมีการเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้าและมีการบันทึกคำตอบด้วยการเขียน การใช้เครื่องบันทึกเสียง ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเช่น การสังเกตการณ์โดยการเข้าร่วมประชุม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพและเครือข่ายของผู้นำชุมชนเพื่อการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข ตำบลศรีคำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากร

ผู้นำชุมชนที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหมู่ 9 บ้านแสนสุข ตำบลศรีคำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

3.1.2 กลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบเจาะจง โดยมีกฎเกณฑ์ดังนี้ คือ เป็นผู้นำที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในหมู่บ้าน ผู้วิจัยใช้วิธีการหาผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยมีเงื่อนไข ดังนี้

- 1) เป็นผู้ร่วมทำกิจกรรมด้านการจัดการต้นน้ำ
- 2) เป็นผู้นำกลุ่มหรือเครือข่ายในการจัดการต้นน้ำ

ซึ่งได้กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 1 คน องค์กรบริหารส่วนตำบล 1 คน ผู้อาวุโส 1 คน ผู้นำสตรี 2 คน ผู้นำด้านพิธีกรรม 1 คน รวมทั้งหมด 7 คน

3.2 เนื้อหาการศึกษา

บ้านแสนสุขเป็นหมู่บ้านที่มีการแผ้วถางพื้นที่ทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ภายในหมู่บ้าน ไม่มีต้นไม้ใหญ่ และมีการพัฒนาแบบช้าๆ โดยผู้นำชุมชนและการให้ความร่วมมือของชาวบ้าน รวมระยะเวลาการพัฒนาหมู่บ้านประมาณ 30 ปี

ขอบเขตเนื้อหา ประกอบด้วย

3.2.1 บริบทของบ้านแสนสุข ตำบลศรีคำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

- 1) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
- 2) ลักษณะที่ตั้ง
- 3) ข้อมูลประชากร
- 4) ด้านเศรษฐกิจ
- 5) ด้านการศึกษา
- 6) ด้านศาสนา
- 7) ด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญ
- 8) ด้านสาธารณสุข
- 9) ด้านสวัสดิการและความปลอดภัย
- 10) ด้านผู้ด้อยโอกาส
- 11) ด้านการบริหารการปกครอง

3.2.2 ข้อมูลส่วนตัวของผู้นำชุมชนบ้านแสนสุข

ประกอบด้วย การศึกษา ครอบครัว และการประกอบอาชีพ

3.2.3 ศึกษาศักยภาพของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข

- 1) ด้านประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- 2) ด้านการริเริ่มกิจกรรมการจัดการต้นน้ำในหมู่บ้าน
- 3) ด้านการระดมทุน
- 4) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 5) ด้านการเสริมสร้างความรู้
- 6) ด้านการสร้างหรือส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน
- 7) ด้านมุมมองของผู้นำชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน

3.2.4 ศึกษาเครือข่ายของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข

- 1) เครือข่ายของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการในการจัดการต้นน้ำ
- 2) เครือข่ายของผู้นำชุมชนในระบบการจัดการต้นน้ำและนอกระบบการจัดการต้นน้ำ
- 3) เครือข่ายของผู้นำภายในชุมชนและภายนอกชุมชนในการจัดการต้นน้ำ
- 4) ความซ้ำของเครือข่ายผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำ

3.3 ระเบียบวิธีวิจัย

3.3.1 รูปแบบการศึกษา ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

มีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายและวิเคราะห์ถึงศักยภาพของผู้นำชุมชน ในประเด็น ผู้นำที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มีการริเริ่มกิจกรรมการจัดการต้นน้ำในหมู่บ้าน มีการระดมทุน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเสริมสร้างความรู้ การสร้างหรือส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และมุมมองของผู้นำชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน เครื่องข่ายของผู้นำชุมชน ในประเด็นเครือข่ายของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เครือข่ายของผู้นำชุมชนในระบบการจัดการต้นน้ำและนอกระบบการจัดการต้นน้ำ เครือข่ายของผู้นำภายในชุมชน และภายนอกชุมชน และความซ้ำของเครือข่ายผู้นำชุมชน ต่อการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข ในประเด็น การปลูกป่า การตรวจคุณภาพและปริมาณน้ำระดับชาวบ้าน และการทำแนวกันไฟฟ้า

3.3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัยประกอบด้วย

1. ข้อมูลปฐมภูมิ

เป็นข้อมูลที่ได้มาจากพื้นที่ศึกษา โดยเก็บข้อมูลจากผู้นำที่เป็นประชากรเป้าหมาย ที่กำหนดโดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่สอดคล้องและครอบคลุมเนื้อหาในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย

1.1 ข้อมูลบริบทหมู่บ้าน

1.2 ข้อมูลส่วนตัวของผู้นำชุมชนบ้านแสนสุข

1.3 ศักยภาพของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข ผู้นำที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มีการริเริ่มกิจกรรมการจัดการต้นน้ำในหมู่บ้าน การระดมทุน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเสริมสร้างความรู้ การสร้างหรือส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และมุมมองของผู้นำชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน

1.4 เครือข่ายของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข เครือข่ายของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เครือข่ายของผู้นำชุมชนในระบบการจัดการต้นน้ำและนอกระบบการจัดการต้นน้ำ เครือข่ายภายในชุมชนและภายนอกชุมชน และความซ้ำของเครือข่ายผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำ

2. ข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ทั้งที่เป็นข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ที่ได้จากหน่วยงานของทางราชการ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รายงาน เอกสารทางวิชาการต่างๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาค้างนี้ ประกอบด้วย

3.4.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ลักษณะคำถามแบบปลายเปิดที่ได้มีการกำหนดหัวข้อศึกษาไว้อย่างกว้างๆ โดยผู้วิจัยต้องใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก คำถามและลำดับคำถามจึงเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นได้ เพื่อให้ผู้ตอบมีอิสระในการตอบและกำหนดเนื้อหาการสัมภาษณ์ให้เป็นไปตามกรอบความคิดการวิจัยและทฤษฎีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ภายใต้ประเด็นเนื้อหาการศึกษาค้างนี้ โดยโครงสร้างการสัมภาษณ์มี 4 ส่วน

ส่วนที่หนึ่ง เป็นแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่ศึกษา

ส่วนที่สอง เป็นแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวของผู้นำชุมชน โดยสัมภาษณ์ถึง ครอบครัว การศึกษา การประกอบอาชีพ

ส่วนที่สาม เป็นแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับ ศักยภาพของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข โดยสัมภาษณ์ถึงประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มีการริเริ่มกิจกรรมการจัดการต้นน้ำในหมู่บ้าน มีการระดมทุน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีการเสริมสร้างความรู้ การสร้างหรือส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และมุมมองของผู้นำชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน

ส่วนที่สี่ เป็นแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับเครือข่ายของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข โดยสัมภาษณ์ถึงเครือข่ายของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เครือข่ายของผู้นำชุมชนในระบบการจัดการต้นน้ำและนอกระบบการจัดการต้นน้ำ เครือข่ายของผู้นำภายในชุมชนและภายนอกชุมชน และความซ้ำของเครือข่ายผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำ

3.4.2 การสังเกต

ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ควบคู่กันไป เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูลในการศึกษา ได้มีโอกาสใช้เครื่องมือทั้งสองแบบในขณะที่ทำการศึกษาในชุมชน

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น โดยการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น การเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน การเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการกลุ่มพัฒนาสตรีหมู่บ้าน

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคนี้ตลอดเวลาที่เก็บข้อมูลอยู่ในชุมชน โดยไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้ว่าผู้วิจัยกำลังสังเกตพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ต่างๆ

3.4.3 แบบบันทึกข้อมูล คือ การใช้การบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตและบันทึกย่อ โดยมีผู้ช่วยวิจัย 1 ท่าน ในการบันทึกเทป

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง และมีผู้ช่วยวิจัย 1 ท่าน มีข้อมูลหลายส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกันให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะที่เริ่มสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยผู้วิจัยได้นำหนังสือ รับรองจากบัณฑิตวิทยาลัยมอบให้กับผู้ใหญ่บ้านแสนสุข เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้พยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำและชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทุกคนแสดงความเป็นมิตรซึ่งความสัมพันธ์อันดีทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ค่อนข้างลึกและเชื่อถือได้

ในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านและบริบททั่วไปของชุมชนในการเก็บข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้านและผู้อาวุโสในหมู่บ้านและได้รับคำแนะนำจากผู้ใหญ่บ้านในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก เมื่อได้รายชื่อแล้วผู้วิจัยก็นัดหมายเพื่อสอบถามข้อมูลต่อไป

ระยะที่ 2 เป็นระยะเวลาการเก็บข้อมูลในประเด็นที่ศึกษา โดยกำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า เพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจึงสามารถทำการศึกษาแบบเจาะลึกในประเด็นที่กำหนดไว้ เทคนิคที่ใช้มากในการรวบรวมข้อมูลนี้คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้ทำการนัดหมายผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า เมื่อถึงเวลานัดหมายผู้วิจัยก็จะไปตามเวลา แต่บางครั้งก็จะไม่พบผู้ให้ข้อมูลหลักเนื่องจากออกไปทำงานที่ไร่หรือทำธุระด่วน ผู้วิจัยต้องพยายามกลับไปใหม่ เมื่อพบผู้ให้ข้อมูลหลักก็จะทำการสัมภาษณ์ทันที การนัดหมายจึงไม่มีผลต่อโอกาสในการสัมภาษณ์มากนัก เมื่อสอบถามข้อมูลเสร็จ ผู้วิจัยก็จะนัดหมายไว้เพื่อทำการสัมภาษณ์ในครั้งต่อไป

ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยจะเตรียมประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า โดยศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพและเครือข่ายของผู้นำในการจัดการต้นน้ำ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ถ้าได้ข้อมูลไม่ครบตามประเด็นที่วางไว้ ก็จะทำการสอบถามในครั้งต่อไป การเก็บข้อมูลในระยะนี้

มีปัญหาบ้างเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้มามีรายละเอียดไม่มากพอ หรือผู้ให้ข้อมูลบางคนไม่เข้าใจคำถาม หรือตอบไม่ตรงประเด็น ผู้วิจัยต้องตั้งคำถามใหม่ และการเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยได้จัดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน และบันทึกเทปในการสัมภาษณ์เพื่อสามารถจดจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สำหรับการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็น โดยไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้ตัวที่กำลังถูกสังเกต โดยใช้เวลาในช่วงกลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกและจากการบันทึกเทป

ระยะที่ 3 เป็นระยะการตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อรับฟังคำแนะนำ และหาแนวทางให้ได้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากประเด็นต่างๆ ข้อมูลส่วนใดที่ยังไม่เพียงพอต่อการวิเคราะห์หรือยังไม่ชัดเจนก็จะติดตามในส่วนนั้นๆ

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้จัดบันทึกและตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อมๆ กัน โดยผู้วิจัยยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก ศึกษาตรวจสอบความถูกต้อง โดยการอ่านร่างรายงานการวิจัย สำหรับบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลักที่อ่านหนังสือไม่ได้ ผู้วิจัยจะเป็นคนอ่านให้ฟังเพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้อง

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล หรือตอบวัตถุประสงค์ตามการวิจัย โดยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาพิจารณาและจัดทำให้เป็นระบบ โดยจำแนกข้อมูลที่มีลักษณะคล้ายกันมารวมกันเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นในการวิจัย ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

3.7.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

โดยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลออกเป็นแต่ละด้านได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน ลักษณะที่ตั้ง ลักษณะทางทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่สำคัญ สาธารณูปโภค สาธารณสุข สถิติการและความปลอดภัย ผู้ด้อยโอกาส และการบริหารปกครอง

3.7.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการศึกษา

เป็นการอธิบายข้อมูลโดยการพรรณนาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต นำมารวบรวม และจัดหมวดหมู่ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1) วิเคราะห์เกี่ยวกับศักยภาพของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข ได้แก่

- ด้านประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม
- ด้านการริเริ่มกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน
- ด้านการระดมทุน
- ด้านการตัดสินใจ
- ด้านการเสริมสร้างความรู้
- ด้านการสร้างหรือส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน
- ด้านมุมมองของผู้นำชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน

2) วิเคราะห์เกี่ยวกับเครือข่ายของผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข ได้แก่

- เครือข่ายของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
- เครือข่ายของผู้นำชุมชนในระบบการจัดการต้นน้ำและนอกระบบการจัดการต้นน้ำ
- เครือข่ายของผู้นำภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
- ความซ้ำของเครือข่ายผู้นำชุมชนในการจัดการต้นน้ำ